

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: علوم قرآن و حدیث

عنوان :

اوصاف مرگ و قیامت با محوریت خطبه غراء

استاد راهنما:

دکتر سیده فاطمه هاشمی

استاد مشاور :

دکتر مجید معارف

پژوهشگر :

زیبا خانگلی زاده فیروز جانی

زمستان ۱۳۸۹

تقدیم

تقديم به محضر مبارك نبي اكرم اسلام حضرت محمد
مصطفي

«صلي الله عليه و آله و سلم» و ائمه معصومين «عليهم
السلام»

و تقديم به پدر و مادر مهربان و دلسوزم که مرهون
تربيت ايشان
مي باشم.

و تقديم به همسر فداكارم که با صبر و شکیبایی بسیار
همواره همراه و مشوق بنده بوده که اگر نبود سعه
صدر ، یاری و همکاری ايشان ، هر آینه این پژوهش
به نتیجه نمی رسید.

و تقديم به فرزندان دلبندم حسين و علي که همواره
در زمان تحصیل

سختی های این دوران را تحمل و با صبر و حوصله
خود مرا در تدوین این پایان نامه یاری رساندند.

سپاسگزارى

حمد و سپاس خدايى را سزااست كه تير حتمى قضائش را هيچ سپري نمى شكند و لطف و محبت و هدايائش را هيچ مانعى باز نمى دارد و هيچ آفريده اى به پاي شباहत مخلوقات او نمى رسد و صلوات بر فرستاده بر حقش حضرت ختمى مرتبت محمد مصطفى صلوات الله عليه و و خاندان مطهرشان.

و با سپاس و قدرداني از پدر و مادر عزيزم، دو ستاره آسمانى زندگى ام كه با پرتوافشاني وجود خوئش مرا روشنى بخشيدند، آنها كه مرا در مسير قرآن و با مهر و ولايى علي عليه السلام و ائمه اطهار تربيت نمودند و دعائى خيرشان را بدرقه راهم نمودند و منشاء همه موفقيت هايم بودند، سپاسگزارم.

بدون شك انجام اين تحقيق بدون پشتيبانى و حمايت همسرم و صبر و تحمل فرزندانم حسين آقا و علي آقا ميسر نبود. بدين وسيله از آنها قدرداني مى نمايم.

به رسم ادب و به مصداق حديث شريف «من لم يشكر المخلوق، لم يشكر الخالق» بر خود لازم مى دانم از كلييه اساتيد و بزرگوارانى كه حق بر گردن بنده دارند و در ارائه هر چه بهتر مطالب اين حقير را مساعدت نمودند،

علي الخصوص اساتيد بزرگوار، **سرکار خانم سیده فاطمه هاشمی (استاد راهنما) و جناب آقای دکتر**

مجید معارف (استاد مشاور) سپاسگزارى مى نمايم و براى اين بزرگواران از خداوند منان آرزوى سلامتى و توفيقات روزافزون را دارم.

«الحمد لله الذي جعلنا من المتمسكين بولايه امير

المومنين و ائمه الطاهرين (عليهم السلام)»

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب زیبا خانگلی زاده فیروزجائی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۷۰۰۰۳۴۷۰۰ در رشته علوم قرآن و حدیث که در تاریخ ۸۹/۱۱/۳۰ از پایان نامه خود تحت عنوان: اوصاف مرگ و قیامت با محوریت خطبه غراء با کسب نمره ۱۹/۵ و درجه عالی دفاع نموده ام. بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط این جانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام. مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکرو درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر، یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: زیبا خانگلی زاده فیروزجائی
امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۳۰

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم زیبا خانگلی زاده فیروز جایی از

پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۹/۵ به حروف نوزده و نیم و با

درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
فصل اول: کلیات.....	۳
۱-۱- بیان مسئله.....	۴
۲-۱- اهداف و انگیزه موضوع.....	۴
۳-۱- سؤالات تحقیق.....	۴
۴-۱- فرضیات تحقیق.....	۶
۵-۱- پیشینه بحث.....	۶
۶-۱- روش تحقیق و گردآوری اطلاعات.....	۷
۷-۱- محدوده‌ی تحقیق و ساختار آن.....	۷
۸-۱- معرفی اجمالی خطبه غرّاً.....	۷
فصل دوم: ماهیت مرگ و برزخ در قرآن و روایات (با محوریت خطبه‌ی غرّاء).....	۹
۱-۲- ماهیت مرگ.....	۱۰
۱-۱-۲- ارتباط دنیا و آخرت.....	۱۰
۲-۱-۱-۲- دنیا گذرگاه موقت است، نه خانه‌ی دائمی.....	۱۰
۲-۱-۲- حقیقت مرگ.....	۱۲
۳-۱-۲- کاربرد واژه‌ی فوت و مشتقات آن در قرآن.....	۱۷
۴-۱-۲- کاربرد واژه‌ی میت و مشتقات آن در قرآن.....	۱۸
۵-۱-۲- اجل مسمّی و غیر مسمّی (معلق).....	۲۵
۲-۲- حقیقت برزخ در قرآن و روایات.....	۳۵
۱-۲-۲- استعمال واژه‌ی برزخ در قرآن.....	۳۵
۲-۲-۲- حقیقت برزخ.....	۳۷
۳-۲-۲- پاداش و عذاب برزخی.....	۴۶
۴-۲-۲- احباط و تکفیر گناهان در برزخ.....	۵۹
۳-۲- قبر و حالات آن.....	۶۳
۱-۳-۲- ماهیت قبر.....	۶۳
۲-۳-۲- حالات قبر.....	۶۴
۱-۲-۳-۲- وحشت و تنهایی قبر.....	۶۸
۲-۲-۳-۲- فشار قبر.....	۶۹
۳-۲-۳-۲- سؤالات قبر.....	۷۳
۴-۲-۳-۲- لذت یا عذاب در قبر.....	۸۱
۵-۲-۳-۲- عوامل مؤثر در نجات از عذاب قبر.....	۸۲
فصل سوم: ماهیت معاد و قیامت در قرآن و روایات (با محوریت خطبه‌ی غرّاء).....	۸۵
۱-۳- حقیقت و اثبات معاد جسمانی و روحانی.....	۸۶
۱-۱-۳- حقیقت معاد.....	۸۶

۹۵ ۲-۱-۳ اثبات معاد جسمانی و روحانی
۹۹ ۲-۳ کیفیت حشر و نفع صور
۹۹ ۱-۲-۳ حشر دسته جمعی (حشر اولین و آخرین)
۱۰۲ ۲-۲-۳ حقیقت حشر (یوم الجمع و یوم التغابن)
۱۰۶ ۳-۲-۳ نفع صور
۱۰۷ ۱-۳-۲-۳ نفع اولی (نفع جمع)
۱۰۷ ۲-۳-۲-۳ نفعی ثانیه (نفع بعث)
۱۱۰ ۳-۳ شاید روز قیامت
۱۱۰ ۱-۳-۳ حقیقت صراط و احوال آن
۱۱۴ ۲-۳-۳ رابطه صراط دنیوی با اخروی
۱۱۷ ۳-۳-۳ میزان سنجش اعمال
۱۱۹ ۴-۳-۳ طبقه‌بندی مجرمان در جهنم
۱۱۹ ۱-۴-۳-۳ عوامل مؤثر ورود مجرمان به جهنم
۱۲۶ ۲-۴-۳-۳ ملائکه جهنم
۱۲۷ ۳-۴-۳-۳ طبقات جهنم و جهنمیان
۱۳۰ ۵-۳-۳ طبقه‌بندی بهشتیان در بهشت
۱۳۰ ۱-۵-۳-۳ عوامل مؤثر در ورود به بهشت
۱۳۳ ۲-۵-۳-۳ ملائکه بهشت
۱۳۴ ۳-۵-۳-۳ طبقات بهشت و بهشتیان
۱۳۵ ۴-۵-۳-۳ شهود و گواهان روز قیامت
۱۳۵ ۱-۴-۵-۳-۳ گواهی و شهادت خداوند تبارک و تعالی در روز قیامت
۱۳۹ ۲-۴-۵-۳-۳ شهادت و گواهی و شکایت قرآن در روز قیامت
۱۴۰ ۳-۴-۵-۳-۳ تجسم و گواهی قرآن در روز قیامت
۱۴۱ ۴-۴-۵-۳-۳ شهادت و گواهی ملائکه و انبیاء و امامان بر اعمال انسان
۱۴۳ ۵-۴-۵-۳-۳ شهادت و گواهی اعضاء و جوارح انسان بر اعمال در قیامت
۱۴۶ ۶-۴-۵-۳-۳ شهادت مکان و زمان بر اعمال انسان در روز قیامت
۱۴۸ ۷-۴-۵-۳-۳ شهادت و گواهی اعمال بر انسان در قیامت
۱۵۲ فصل چهارم: تذکر و عبرت از سرگذشت پیشینیان و فرصت‌های دنیوی
۱۵۲ ۱-۴ عبرت آموزی از هلاکت و سقوط اقوام
۱۶۵ ۲-۴ عبرت آموزی از فرجام تبهکاران و مفسدان عالم
۱۷۰ ۳-۴ عبرت گرفتن از دلبستگان به دنیا
۱۷۶ ۴-۴ تأثیر باقیات الصالحات در آرزش و ارتقاء درجات متوفی
۱۸۱ نتیجه‌گیری
۱۸۴ منابع
۲۴۲ چکیده انگلیسی

مطالعه اوصاف مرگ و قیامت در آیات و روایات با محوریت خطبه غرّاء نشان می‌دهد که عالم برزخ یکی از مراحل حد فاصل بین مرگ و قیامت است. مهم‌ترین احوال برزخ عبارتست از: شدائد قبر، سؤال و جواب قبر، وحشت و تنهایی قبر، پاداش و عذاب برزخی، احباط و تکفیر گناهان در برزخ از طرف دیگر رستخیز در تعابیر قرآنی و روایی به یوم الحشر، یوم الجمع، یوم التغابن، یوم نفخ صور، و ... نام‌گذاری شده است.

صراط یکی از عرصه‌های هولناک آخرت می‌باشد و آن پلی است که بر روی جهنم کشیده شده است و تا کسی از آن نگذرد وارد بهشت نمی‌شود. و صراط مستقیم که تنها راه رسیدن به کمال است، همان تبعیت از خدا و رسول (ص) و ولایت معصومین (ع) در دنیا است.

از عوامل مؤثر در ورود به جهنم می‌توان به سهل‌انگاری در نماز، اعتقاد نداشتن به روز قیامت، عدم توجه و رسیدگی به گرسنگان اشاره کرد.

از عوامل مؤثر در ورود به بهشت می‌توان به پیروی از فرمان خدا و پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار (علیهم السلام)، صبر، عمل صالح و تقوا اشاره کرد.

یادآوری مرگ، برزخ و قیامت در تعالیم اسلامی به منظور تأکید بر عبرت و تذکر و تنبه از فرجام دردناک پیشینیان و تکذیب کنندگان حق است.

کلید واژه ها: مرگ، برزخ، قیامت، حشر، نفخ صور، عبرت، خطبه غرّاء

مقدمه

اساس نظام خلقت، هدفمند و حکیمانه می‌باشد چنان‌که خداوند متعال می‌فرماید:

«وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَ الْأَرْضَ وَ مَا بَيْنَهُمَا لَا عِيبَ»^۱

در نظام احسن و حکیمانه الهی، پس از عالم دنیا، در جهان دیگر (قیامت) خداوند کریم به اعمال و حساب بندگان رسیدگی می‌نماید چون حیات انسان و سایر موجودات با مرگشان ختم نمی‌شود بلکه جهانی از نو آغاز می‌گردد: «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ»^۲، «كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ، وَ بَاقِي وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَ الْاِكْرَامِ»^۳

مطابق تعالیم و حیاتی و روایات معصومین، در قیامت چهره‌ی حق و باطل، خوب و بد و زشت معلوم می‌شود و هر کس نتیجه آنچه را که انجام داده، پس می‌گیرد و از این رو پیامبر عظیم‌الشان اسلام (ص) می‌فرماید:

الدنيا مزرعة الآخرة.

دنیا کشتگاهی برای آخرت است.

و هر آن کس آنچه را که کاشته است درو می‌کند، و به هر کس مزد و پاداشی را دهند که شایسته آن بود و به کوچکترین اعمال بشر پاسخ داده می‌شود.

پس بندگان باید با استفاده از تعالیم و حیاتی قرآن و رهنمودهای معصومین همواره با محاسبه نفس و تطهیر قلوب و اصلاح رفتارها، چنان خود را در محضر خدا احساس کنند که لحظه‌ای در قیامت حسرت فرصت‌هایی از دست رفته‌ی دنیا را نخورند.

عبرت از سرگذشت پیشینیان و هلاکت و سقوط اقوام و سرانجام تبه‌کاران و مفسدان جهان و دل‌بستگان به دنیا می‌تواند تذکر و تنبیهی باشد برای همه‌ی انسان‌ها و مدافعان واقعی آگاه به معارف شریعت.

۱. انبیاء، ۱۶ (ترجمه: ما آسمان و زمین (جهان) و آنچه بین زمین و آسمانست را بیهوده و به لغو نیافریده‌ایم بلکه از روی هدف و مقصودی آفریده‌ایم)

۲. انبیاء، ۳۵ (ترجمه: هر نفسی در عالم رنج و سختی مرگ را می‌چشد)

۳. الرحمن / ۲۷ و ۲۶ (ترجمه: هر که روی زمین است دستخوش فناست و زنده ابدی خدای با جلال و عظمت

است)

از این رو در پایان نامه مزبور با تکیه بر خطبه‌ی غرّاء امیر المؤمنین (ع) «اوصاف قیامت»، «حالات بندگان در قبر»، «برزخ» و «قیامت» و «جنبه‌های عبرت‌آموزی آن» با بهره‌گیری از منابع معتبر تفسیری و روایی شیعه بررسی شده است. امید است ره توشه و ذخیره‌ای باشد که در آخرت شفیع گردد.

زیبا خانگلی‌زاده فیروزجایی
زمستان ۱۳۸۹

فصل اول

کلیات

۱-۱- بیان مسئله

یکی از مباحث مهم اعتقادی بررسی اوصاف مرگ و قیامت، خصوصاً حدّ فاصل آن یعنی برزخ می‌باشد. از آنجایی که معاد یکی از پایه‌های اساسی اعتقادی هر مسلمان می‌باشد لازم است با آگاهی از جزئیات تفاسیری که در این زمینه در قرآن و روایات معصومین بیان شده، مسیر درست و جهت رسیدن به نعمت‌های بهشتی را در قیامت شناخت و طی کرد همان مسیری که صراط مستقیم است و نتیجه حقیقی آفرینش انسان در آن است. در طی این مسیر کیفیت و چگونگی حالات پس از مرگ و خصوصاً مواقف قیامت به منظور مراقبت از ورود به عرصه‌های هولناک برزخ و قیامت و در مقابل زمینه‌های ورود به عرصه‌های آسایش و روح و ریحان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نه تنها در تعالیم قرآن بلکه در تعالیم معصومین و بخصوص در خطبه شریف غرّاء به برخی از این اوصاف تذکر و اشاراتی داده شده است.

در این پایان‌نامه با هدف بهره‌گیری از آموزه‌های وحیانی قرآن و روایات معصومین با تکیه بر خطبه غرّاء نهج البلاغه، در صدد آن هستیم که ضمن آشنایی با مهم‌ترین با احوال برزخ و قیامت، از عوامل موثر ورود به بهشت و جهنم برزخی یا اخروی تا حد امکان اطلاعاتی به دست آوریم.

بدیهی است که معرفت نسبت به این امر اساسی تأثیر به‌سزایی در نوع اعمال و رفتار و اعتقادات انسان در همین صراط دنیوی دارد. لذا در صدد هستیم به رابطه صراط دنیوی و اخروی از کلام قرآن و لسان معصومین پی ببریم.

۱-۲- اهداف و انگیزه موضوع

به جهت معرفت و آشنایی بیشتر با مبانی اعتقادی قرآن کریم و استحکام اعتقادات خود به عنوان شیعه اهل بیت (علیهم السلام) همواره مایل بودم که تعابیر و مفاهیم اعتقادی را بیش از پیش بررسی کنم تا از کلمات گوهر بار معصومین در تفسیر و تبیین مبانی قرآن بهره‌هایی لازم را ببرم و به خاطر همین به بررسی کلام امیر المؤمنین (ع) خصوصاً در خطبه‌ی غرّاء نهج البلاغه با هدف بررسی و مفاهیم قرآنی و روایی پرداختم تا اندک توشه‌ای برای آخرت باشد و بیشتر با کلام آن حضرت آشنا شوم.

۱-۳- سوالات تحقیق

سوالاتی که در این تحقیق مطرح است و در واقع تحقیق پیش رو، جواب این سوالات

می‌باشد، عبارتند از:

- ۱- ماهیت و حقیقت مرگ در قرآن و روایات و خطبه غراء چگونه تبیین شده است؟
- ۲- حالات قبر، عذاب قبر، و فشار قبر برای کدام دسته از انسان‌ها مطرح است و به چه عواملی بستگی دارد؟
- ۳- ماهیت برزخ و پاداش و عذاب برزخی در قرآن و روایات و نهج البلاغه (خطبه‌ی غراء) چگونه بیان شده است؟
- ۴- شادان روز قیامت و احوال آن در قرآن و روایات و نهج البلاغه چگونه بیان شده است؟
- ۵- رابطه‌ی صراط دنیوی و اخروی چگونه است؟
- ۶- عبرت آموزی از سرگذشت پیشینیان چه تأثیری در اعمال و روح مؤمنان دارد؟

۴-۱- فرضیات تحقیق

- ۱) در قرآن، روایات و نهج البلاغه مباحث صریح همراه با تأکید در مورد عالم بعد از این دنیا، مطرح شده است.
- ۲) حالات قبر، فشار قبر، احوال قبر، گذر از صراط نتیجه‌ی اعمال و عقاید انسان‌ها و میزان اطاعت از خدا و ولایت پذیري آنهاست.
- ۳) حالات برزخ و آخرت عکس العمل اعمال انسان‌ها در دنیا است.
- ۴) در نهج البلاغه خصوصاً خطبه‌ی غراء، اهم مطالب در حالات قبر، برزخ، حشر و قیامت و سرانجام در عبرت‌آموزي مطرح شده است.
- ۵) صراط دنیوی با صراط اخروی رابطه مستقیم دارد.
- ۶) در مطالعه‌ی آیات الهی، آشنایی با سرگذشت پیشینیان، توجه به مرگ و قیامت و مردگان، عبرت‌آموزي و تنبّه دیده می‌شود.

۵-۱- پیشینه بحث

با مراجعه به کتب معتبر در کتابخانه‌های تهران (کتابخانه ملی و مجلس شورای اسلامی) و کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران و کتابخانه‌های قم و سایت کامپیوتری حوزه‌ی علمی قم، کتاب یا مقاله‌ای مدون تحت عنوان «اوصاف مرگ و قیامت با محوریت خطبه‌ی غراء نهج البلاغه» یافت نشد. البته برخی از موضوعات فرعی آن به صورت پراکنده در خصوص مرگ و برزخ و یا قبر و قیامت ذیل تفسیر آیات قرآن و یا در قالب داستان‌ها و حکایت علمی مطالبی بیان شده است. که در پایان‌نامه مزبور از بسیاری از آنها همچون کتب زیر استفاده شده است:

- ۱- کتاب معاد، تألیف شهید عبدالحسین دستغیب
- ۲- کتاب داستان‌هایی از مرگ، قبر و قیامت (منازل الاخره)، مؤلف: شیخ عباس قمی
- ۳- داستان‌های تکان‌دهنده از عالم غیب (قبر، قیامت، بهشت و دوزخ)، مؤلف: طاهره خاکریزی

همچنین با بررسی پایان‌نامه‌های مراکز علمی و دانشگاهی دو پایان‌نامه تحت عناوین زیر مرتبط با برخی مباحث اینجانب مشاهده شد:

- ۱- عالم برزخ در آیات قرآن و روایات شیعه، محمد هنرور حاجی آباد- مقطع کارشناسی ارشد- رشته علوم قرآن و حدیث- دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز- ۱۳۸۸- استاد راهنما آقای دکتر امیر توحیدی.

در پایان‌نامه فوق پژوهشگر نخست به معنای لغوی برزخ و احوال محتضر پرداخته و بعد به ویژگی‌ها و خصوصیات عالم برزخ و جایگاه ارواح و ارتباط آنها را برشمرده است.

- ۲- عالم برزخ از دیدگاه قرآن و سنت، علی ملک زاده - مقطع کارشناسی ارشد - رشته علوم قرآن و حدیث- دانشگاه امام صادق (ع)- دانشکده الهیات- سال ۱۳۷۱

استاد راهنما، آقای دکتر سید محمد باقر حجّتی

در پایان نامه فوق پژوهشگر نخست شرحی درون دینی درباره‌ی عالم برزخ داد. و عالم برزخ را از دیدگاه قرآن و سنت بر اساس آیات قرآنی و روایات معصومین تبیین نموده است. ۳- اوصاف دوزخ در آئینه قرآن و حدیث – معصومه نجّاتی- مقطع کارشناسی ارشد- رشته علوم قرآن و حدیث- دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکز – سال ۱۳۸۵- استاد راهنما، خانم دکتر سیده فاطمه هاشمی

در این پایان نامه نیز پژوهشگر ابتدا به توضیح معاد و ضرورت آن پرداخته و بعد به عالم برزخ و دوزخ و نام‌های آن پرداخته و آنگاه اوصاف و ویژگی‌های دوزخ را برشمرده است.

۶-۱- روش تحقیق و گردآوری اطلاعات

کتابخانه‌ای و فیش برداری از منابع معتبر تفسیری، روایی، و خطب و کلمات نهج البلاغه. این رساله ابتداء بر اساس فیش برداری موضوعات و سپس براساس گزینش مطالب، جزئیات موضوع مورد بحث به هم ربط داده شده است. یعنی ابتدا در فیش، شماره گذاری مربوط به هر واژه یا مفاهیم از بحث و سپس پیوند این فیش در اوراق براساس فهرست مطالب و ترتیب نظم به اولویت مطرح شده، نگارش یافته است. در این راستا سعی شده در حد امکان ابتدا به منابع دست اول و معتبر مراجعه شود و سپس در صورت لزوم و یا عدم دسترسی به منابع اولیه از منبع دست دوم استفاده شود.

۷-۱- محدوده‌ی تحقیق و ساختار آن

تحقیق حاضر تحت عنوان «اوصاف مرگ و قیامت با محوریت خطبه‌ی غرّاء» براساس آیات قرآن کریم، روایات معصومین، خطب و کلمات نهج البلاغه خصوصاً خطبه شریف غرّاء، در چهار فصل تنظیم و تدوین شده است و هر فصل نیز شامل بخش‌ها و زیر بخش‌های مربوطه می‌باشد:

فصل اول – کلیات

فصل دوم – ماهیت مرگ و برزخ در قرآن و روایات (با محوریت خطبه غرّاء)، شامل سه بخش: بخش اول: ماهیت مرگ، بخش دوم – ماهیت برزخ و بخش سوم – قبر و حالات آن
فصل سوم- ماهیت معاد و قیامت در قرآن و روایات (با محوریت خطبه‌ی غرّاء)، شامل سه بخش: بخش اول- حقیقت و اثبات معاد جسمانی و روحانی، بخش دوم- کیفیت حشر و نفع صور، بخش سوم – شدائد روز قیامت
فصل چهارم- تذکر و عبرت از سرگذشت پیشینیان و فرصت‌های دنیوی و در آخر نتیجه‌گیری نهایی آمده است.

۸-۱- معرفی اجمالی خطبه غرّاء

خطبه غرّاء از خطبه‌های شگفت‌آور نهج البلاغه است که غرّاء (نورانی و برجسته) نامیده

شده است. این خطبه مشتمل بر نکات تازه و شگفتی از مباحث معاد و قیامت و انذار مردم و عبرت از پیشینیان می‌باشد نقل است که وقتی حضرت این خطبه را ایراد فرمودند: بدن‌ها به لرزه درآمد و چشم‌ها گریان گردید و دل‌ها مضطرب و نگران شد.

کل مطالب این خطبه را می‌توان در شش بخش تقسیم نمود:

بخش اول- ثنا و ستایش خداوند سبحان به اعتبار صفات جمالیه و کمالیه الهی

بخش دوم – سفارش به تقوی و خشیت از خدا

بخش سوم- دگرگونی‌های دنیا و بی اعتبار دانستن دنیا

بخش چهارم- شذائذ روز قیامت

بخش پنجم- تذکر و عبرت از سرگذشت پیشینیان و فرصت‌های دنیا

بخش ششم- انذار در مورد صراط و احوال صراط

البته در این تحقیق صرفاً مباحثی از خطبه‌ی غراء که مرتبط با موضوع پایان نامه می‌باشد

یعنی بخش چهارم، پنجم و ششم آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در همین راستا درصدد طرح و بررسی مباحثی پیرامون ماهیت مرگ و برزخ، ماهیت معاد

و قیامت، حشر و نفخ صور، شذائذ روز قیامت، حقیقت صراط و طبقه بندی مجرمان و بهشتیان

در قیامت، شهود و گواهان روز قیامت، و نهایتاً تذکر و عبرت از سرگذشت پیشینیان و

فرصت‌های دنیوی از منظر قرآن و روایات با محوریت خطبه غراء نهج البلاغه می‌باشم.

فصل دوم

ماهیت مرگ و برزخ در قرآن و روایات
(با محوریت خطبه‌ی غراء)

۲-۱. ماهیت مرگ

۲-۱-۱ ارتباط دنیا و آخرت

هر چند دنیا مقدمه‌ی آخرت است، اما همین مقدمه، چون بنیان تکامل است، حساس و سرنوشت ساز است. دنیا را نباید دست کم گرفت و ساده انگاشت. دنیاپرستی مطرود است؛ اما بی‌خیالی و بی‌برنامگی در دنیا نیز مطرود است. دنیا، پیچیده و پر رمز و راز است لذا برای موفقیت در دنیا باید «مهارت زندگی کردن» را آموخت. راز بسیاری از ناکامی‌ها، ناکامی در مهارت‌های زندگی است. کسانی که مهارت زندگی کردن را نمی‌دانند، از دنیای خود نالان و ناراضی‌اند. اولیای دین آموزه‌های فراوانی را به پیروان خود آموخته‌اند. پیامبر خدا (ص) در کنار تعالیم قدسی و ملکوتی خود، مهارت‌های زندگی در دنیا را به پیروان خود آموخته است. امام علی (ع) نیز مهارت‌های زندگی در دنیا را به یاران خود می‌آموختند. از بقیه معصومین (ع) نیز همین مسئله روایت شده است. حتی فراتر از این در خلال این تحقیق خواهید دید که قرآن کریم نیز در این زمینه آموزه‌های مهمی دارد. بنابراین یکی از دغدغه‌های دین رضامندی از زندگی و یکی از رسالت‌های آن آموزش مهارت‌های زندگی کردن در دنیا به پیروان خویش است.

دنیا، محل برگزاری آزمون بهشت است، نه خود بهشت.

دنیا آزمون بزرگ زندگی است و تعیین برنامه‌ی آن از اختیار ما خارج است، اما چگونگی پاسخ و واکنش ما، در اختیارمان است.

اگر انسان از دنیا انتظار بهشت داشته باشد، میان انتظارات و واقعیت‌های زندگی در دنیا، ناهماهنگی به وجود خواهد آمد و این ناهماهنگی، به ناکامی می‌انجامد و ناکامی، فشار روانی و تنیدگی انسان را به شدت افزایش می‌دهد و در نتیجه، موجب احساس نارضایتی از زندگی در دنیا می‌گردد. اما اگر دنیا را آن گونه که هست بشناسیم و بپذیریم و بر اساس شرایط موجود، به برنامه‌ریزی و فعالیت پردازیم، می‌توانیم امیدوار باشیم که به رضایت از زندگی در دنیا دست یابیم.

در بهشت، آنچه را بخواهیم می‌شود، اما در دنیا آنچه را می‌شود باید خواست. این، يك اصل در احساس رضایت از زندگی در دنیا است. امام علی (ع) در این باره می‌فرماید:

إِذَا لَمْ يَكُنْ مَا تُرِيدُ، فَأَرِدْ مَا يَكُونُ^۱.

هرگاه آنچه را خواستی نشد، آنچه را شد، بخواه.

۲-۱-۱-۱ دنیا گذرگاه موقت است، نه خانه‌ی دائمی

نه دنیا همه‌ی هستی است و نه حیات انسان، محدود به این دنیا است. دنیا نه تنها قطعه‌ای از حیات و بلکه مقدمه و زمینه‌ساز حیات اصیل و پایدار بشر است و انسان، نه تنها محدود به این

۱. التیمی، غرر الحکم، ج ۹۰۰۷